

מפעל דף היומי בעיון

סיכום גפ"ת, רא"ש, רמב"ם, רי"ף, ר"ן, טור ב"י שו"ע מ"א ט"ז ומשנ"ב על הדף

כולל ומכון ראש פינה:

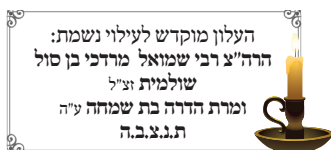
כולל יום שלם ללימוד כל הש"ס ד' חלקי השו"ע בעיון במשך 17 שנה | כולל יום שלם ללימוד דף היומי בעיון | כולל יום שלם ללימוד אבן

העזר בעיון | פרוייקט "אבן ברורה", והוא כעין משנה ברורה על אבן העזר | כולל ערב שלוש שעות ללימוד דף היומי בעיון | כולל ערב שעתיים ליבו חפץ | כולל שיש שבת | רשת שיעורי תורה ללימוד דף

היומי במלגה מכובדת למגדרי שיעורים | 30 ספרי עזר על שלחן אבן העזר | ספרי "השינון" על ד' חלקי השו"ע, לדיעת ד' חלקי השו"ע בלימוד עמוד יומי, בהמלצת גדולי ישראל מכל העדות וההוגים |

מבחינים ארציים לאברכים ובחורים במלגה על דף היומי בעיון | סיכומים יומיים של דף היומי בעיון בעברית, אנגלית, ספרדית וצרפתית | קמחא דפסחא | עזרה וסיוע לנוקמים ואברכים עמלי תורה

יום ב' י"ב חשוון-שבת כ"ד תשפ"ב

מסכת ראש השנה ט'-כ"א

שבוע פרשת וירא-חיי שרה

דף ט'

חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית...

כן הוא דעת ר"ע, ולרבי ישמעאל אין זה נלמד מהפסוק אלא מהלכה למשה מסיני כמבואר במו"ק [דף ד ע"א], והלכה כרבי ישמעאל והאיסור הוא שלוש ימים לפני ראש השנה, מיהו אין האיסור אלא בזמן שבת המקדש קיים, אבל בזמן הזה מותר לחרוש עד ראש השנה כמבואר בגמ' שם, וכן פסק הרמב"ם [פ"ג מהל' שמיטה ויובל ה"א].

וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית...

נחלקו הראשונים בביאורו, שרש"י כתב כגון תבואה שהביאה שליש בשביעית אתה נהוג בה מנהג שביעית בשמינית, ותוס' [ד"ה וקציר] פירשו דקציר היוצא למוצאי שביעית שאסור היינו שאסור לקצור כדרך הקוצרים, וזה דווקא לקצור כי אורחיה אבל על ידי שינוי מותר אפילו בשביעית.

והתוס' [יב ע"ב ד"ה מנהג], הקשו על דברי רש"י, דלזה אין צריך פסוק, דכיון שקדושת שביעית בתבואה תליא בשליש [וזה ילפינן מקרא אחר]. פשיטא שיש בפירות קדושת שביעית, ואין זה מדין תוספת שביעית.

ולכן כתבו התוס' לפרש דבלא פסוק זה הו"א, דאף שיש קדושת שביעית בפירות שגדלו בשביעית אף שיצאו

לשמינית, מכל מקום מותר לחרוש ולקצור ולעדור אותה תבואה בשמינית, דזה איסור התלוי בעבודת הארץ ולא בקדושת שביעית שבפירות, קמ"ל קרא דבחריש ובקציר תשובות דאסור, כיון שעובד את הקרקע בשבי' שתשביח את הפירות של השביעית. וכתב החזון איש [סימן י"ז ס"ק ג'] שמה שכתבו התוס' הנ"ל שהפסוק בא לאסור את קצירת התבואה, היינו בקצירה שהיא כעין זמירה שמועילה לקרקע, אבל לאסור קצירה כדרך הקוצרים ומן המשומר אין צריך פסוק, דזה מידי דתליא בקדושת שביעית.

ולענין הלכה כתב החזון איש [סימן י' ס"ק ג'], שלפי דעת התוס' והר"ש אסור לעשות מלאכות לעבודת הארץ שישביחו פירות שביעית אף במוצאי שביעית.

הא כיצד מתחיל ומתענה מבעוד יום מלמד שמוסיפין מחול על הקודש...

כתב הטור [סימן תר"ח סעיף א'], ואוכלין ומפסיקין קודם בין השמשות, דמקרא נפקא לן שצריך להוסיף מחול על הקודש, בין באיסור אכילה בין בעשיית מלאכה, ותוספת זה אין לו שיעור, אלא קודם בין השמשות שזמנו מהלך אלף ות"ק אמה קודם הלילה צריך להוסיף מעט מהחול על הקודש, ואם הפסיק מאכילתו בעוד היום גדול יכול לחזור ולאכול כל זמן שלא קבל עליו התענית עכ"ל.

ומבואר מדבריו שסובר דדין תוספת ביו"כ הוא גם על התענית וגם על האיסור מלאכה.

הודעה חשובה

ניתן להקדיש את העלון מידי שבוע להצלחה או לע"נ, וכן אפשר לפרסם ספרים בלבד בעמוד האחרון של העלון, העלון מודפס ב20,000 עותקים ומופץ בכל הארץ, מלבד זה הוא נשלח במייל לרבבות אנשים, ומהם זה נשלח לעוד רבבות רבות של אנשים, כך שמעיינים בו למעלה ממיליון איש מידי שבוע, בהקדשה אחת אתם מנציחים את יקירכם במפעל התורה וזיכוי הרבים מהגדולים בעולם, או זוקפים להצלחתכם את זכות הרבים ולימוד התורה של ציבור ענק זה, מעלת לימוד התורה היא הסגולה הבדוקה והמעטה יותר מכל הסגולות שבעולם, בסכום של \$1,000 תוכלו לזכות בהקדשה זו, כל הקורא וזכה! רק שני הקדשות יופיעו מידי שבוע בעמוד הראשון של העלון! או פירסום של ספרים, עמוד שלם \$1,000 וחצי עמוד \$500, בפרסום זה אתם חוסכים הוצאות גדולות של הדפסה והפצה. לפרטים: בטלפונים או במייל המופיעים בתחתית העמוד. וכן ניתן לשלם בנדרים פלוס או בקהילות על שם מכון ראש פינה, ולכתוב שם את פרטי ההקדשה

כולל ומכון ראש פינה:

והב"י כתב שכן נראה מדברי הר"ף [יומא ב ע"ב], והרא"ש [שם סימן ח'], אבל מדברי הרמב"ם [פ"ו מהל' שביית עשור ה"ו], משמע שסובר שאין דין תוספת בערב יוה"כ רק בעינוי ולא בעשיית מלאכה.

ומה שכתב הטור שהתוספת צריך להיות קודם בין השמשות, כתב הב"י שכן כתב הרא"ש [שם], והוא משום שבין השמשות הוא ספק יום ספק לילה, ובלא דין תוספת אסור לעשות בו מלאכה ולאכול בו.

עוד כתב שם הרא"ש, שיש שיעור לתוספת ואינה כל דהוא, והוכיח כן עיי"ש. וכתב הב"י שכ"כ הסמ"ג, והסמ"ק, והתוס' [ביצה ל ע"א], וכ"כ שם הר"ן [ביצה טז ע"ב מדפי הר"ף] בשם המפרשים. אולם סיים הר"ן שם "ול"י נראה כיון שציוותה תורה תוספת צריך להוסיף מחול על הקודש איזה זמן חוץ מן הזמן שהוא נזהר בו מן הספק שאם לא כן לא היה צריך להזהיר על התוספת וזה על דעת מי שסובר דמאי דאמרינן דספיקא דאורייתא לחומרא מדאורייתא היא" עכ"ל.

והשו"ע [סי' תר"ח סעיף א'], כתב "אוכלים ומפסיקים קודם בין השמשות, שצריך להוסיף מחול על הקודש, ותוספת זה אין לו שיעור, אלא קודם בין השמשות, שזמנו אלף ות"ק אמה קודם הלילה, צריך להוסיף מחול על הקודש מעט או הרבה עכ"ל.

והנה לכא' משמע מלשון השו"ע דתוספת זה אין לו שיעור, וזה לא כמ"ש הב"י בשם התוס', הרא"ש הסמ"ג, והסמ"ק, וכן הקשה המאמר מרדכי. והאריך לבאר שבאמת אין לתוספת שיעור, ומ"ש הראשונים הנ"ל שיש לה שיעור, היינו שיעור שיהיה ניכר שפורש כדי לקיים מצוות ה' יתברך, שציונו להוסיף מחול על הקודש, ולא רק שפורש כדי להתרחק מבין השמשות, משום שא"א לצמצם.

וכתב המשנ"ב [ס"ק א'], שאין בתוספת זו כרת רק מצות עשה.

עוד כתב [ס"ק ב'], שמ"ש השו"ע שזמן בין השמשות הוא אלף ות"ק אמה קודם הלילה, הוא לשיטתו שפסק לעיל [סימן רס"א סעיף ב'] כדעת ר"ת, אבל הרבה ראשונים חולקין ע"ז, וגם

א לכא' נראה שיש להוכיח מדברי הרא"ש הללו שספק דאורייתא לחומרא הוא מן התורה, כי אם הוא מדרבנן א"כ יש לומר שתוספת הוא בבין השמשות, ומן התורה בלא דין תוספת מותר לאכול בבין השמשות, ודין תוספת בא לאוסרו מן התורה, ובע"כ שדעת הרא"ש שספק דאורייתא הוא לחומרא מן התורה. וכן מוכח עוד ממ"ש הרא"ש שם שאם יעשה מלאכה בשני בין השמשות יהיה חייב כרת ואם ספק דאורייתא לקולא מן התורה מסתבר שאין לחייבו באופן זה בכרת דעל כל בין השמשות יש לחושבו כאנוס ודוק. ושור"ר שכבר כתב כן הר"ן וז"ל וזה על דעת מי שסובר דמאי דאמרינן ספיקא דאורייתא לחומרא מדאורייתא היא ע"כ.

הגר"א הסכים לשיטתם דבין השמשות מתחיל תיכף אחר שקיעת החמה, דהיינו משעה שהחמה נתכסה מעינינו, וזמן התוספת שצריך להוסיף היינו קודם שקיעת החמה.

כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי...

הב"י [סי' תר"ד] הקשה, שמלשון הגמ' כאילו התענה תשיעי ועשירי משמע שהמתענה הוא משובח, וא"כ היכי קאמר דהאוכל משובח. ותיירץ ב' תירוצים.

א. המתענה עדיף ממי שאוכל ושותה, אלא שמי שמרבה באכילה ושתיה ביום זה חשוב כמתענה, ודייק כן מלשון רש"י [ד"ה כל], שכתב "וכיון דאכילתו עינוי חשיבה, כל דמרבה באכילה ושתיה טפי עדיף" עכ"ל. וקשה למה הוצרך רש"י לכתוב שמרבה באכילה ושתיה, ומשמע שסובר שרק באופן זה הוא כמתענה, אבל אם אוכל ושותה ביום זה כרגיל ואינו מרבה בו באכילה ושתיה, המתענה עדיף.

ולפי"ז יוצא שמוותר להתענות בערב יוה"כ, אלא שהמרבה בו באכילה ושתיה, מקבל שכר כאילו התענה.

אבל הב"י הקשה על זה, מהא דאיתא בפסחים [דף סח ע"ב], דמר בריה דרבינא הוה יתיב כולה שתא בתעניתא בר מעצרתא ופוריא ומעלי יומא דכיפורי, והגמ' מפרשת שם שהוא משום שהאוכל בתשיעי כאילו התענה תשיעי ועשירי. ואם מותר להתענות בערב יוה"כ למה לא התענה, ותיירץ שכיון שאם מרבה באכילה ושתיה הוא מקבל שכר כאילו התענה, לא הוצרך להתענות.

ב. לעולם אסור להתענות בערב יוה"כ, ומה שכתוב בגמ' כאילו התענה תשיעי ועשירי, היינו כאילו התענה והיה מצווה להתענות, וכ"כ התוס' בברכות [דף ח ע"ב], וכן מבואר בהגהות מימוניות, שאסור להתענות בערב יוה"כ, וכן מבואר מדברי הטור.

והשו"ע [סימן תר"ד סעיף א'] כתב, "מצוה לאכול בערב יוה"כ ולהרבות בסעודה". ונראה שמה שכתב להרבות בסעודה הוא לחוש לתירוץ הראשון שכתב בב"י, שהמצווה היא להרבות באכילה דווקא.

והרמ"א כתב "ואסור להתענות בו ואפילו תענית חלום". והשו"ע לא הזכיר שאסור להתענות בו, ואפשר דלא פסיקא ליה איסור זה, כיון שלפי התירוץ הראשון שכתב בב"י, והביא לו סימוכין מרש"י, אין איסור להתענות.

וכתב המשנ"ב [ס"ק ב'], שאם חלם חלום רע, ומתיירא לנפשו, ורוצה להתענות תענית חלום עד סעודה המפסקת, רשאי, דמן הדין סגי שיאכל פעם אחת.

ב ולפי מ"ש הב"י בתירוץ הראשון שלו שהמצווה היא עצם ריבוי האכילה יש לדון בזה ואפשר שהמשנ"ב לא חש לזה כיון דהרמ"א פוסק שאסור להתענות בו וכדעת ההגהות

עוד כתב דאם אינו מתענה היום כלל, טוב שיתענה איזה יום אחרי יו"כ. ועוד האריך בפרטים בזה עיי"ש.

אבל חכמים אומרים שלשתן מעכבות בו...

וכן פסק הרמב"ם [פ"י מהל' שמיטה ויובל ה"ג], "שלשה דברים מעכבין ביובל תקיעה ושלוח עבדים והחזרת שדות לבעליהן וזו היא שמיטת קרקע".

וכתב הדרך אמונה [ס"ק ע"א], שאם לא עשו אחד מג' דברים אלו לא חל דין יובל, ומותר בחרישה וזריעה, ואין הפירות הפקר, ואין בהם קדושת שביעית. ומכל מקום שנת היובל אינה מן המנין, ויש להסתפק איזה מעשר יעשרו בו.

עוד כתב [ס"ק ע"ד], שאפילו אם יש אדם אחד בעולם ששילח עבדו, ואדם אחד שהחזיר שדהו, נוהג היובל.

והסתפק הדרך אמונה, אם יש הרבה עבדים או שדות, ורובן אין משלחין, ומיעוטן משלחין, אם אזלינן בתר רובא ואין היובל נוהג, או גם בכה"ג סגי באחד שמשלח ומחזיר שדהו, ובחזו"א [שביעית סימן ב' ס"ק י"א] מבואר שתלוי ברובן.

ואם לא היו לו עבדים לשלח, כתב שם [ס"ק ע"ג], שגם בזה אינו נוהג היובל. אך הביא בשם הראב"ד [בתירוצו ב' בתו"כ בהר פ"ב] שסובר דדוקא אם הם היו רשעים ולא רצו לשלח אין נוהג היובל, אבל אם לא היה לשום אחד מהן עבד עברי, אין מעכב את היובל וכה"ג לענין החזרת שדות.

בזמן שנוהג דרור בארץ נוהג בחוצה לארץ...

פסק הרמב"ם [פ"י מהל' שמיטה ויובל ה"ח] "משגלה שבט ראובן ושבט גד וחצי שבט מנשה, בטלו היובלות, שנאמר וקראתם דרור בארץ לכל יושביה בזמן שכל יושביה עליה, והוא שלא יהיו מעורבבין שבט בשבט אלא כולן יושבים כתקנן. בזמן שהיובל נוהג בארץ נוהג בחו"ל, שנאמר יובל היא בכל מקום, בין בפני הבית בין שלא בפני הבית" ע"כ.

וכתב הדרך אמונה [ס"ק מ"ד], ואם נשארו רוב מכל שבט מקרי שנשארו כל יושביה, אף אם מיעוטם הלכו, אבל אם נשארו מיעוטם לא מהני. וי"א שאם נשארו מיעוט מכל שבט ג"כ מהני. ובציון ההלכה [ס"ק ל"ח וס"ק ל"ט] מבואר, שהדעה הראשונה היא דעת הרמב"ן [גיטין דף לו ע"א] והר"ש משאנץ [תו"כ בהר פרשה א'] והדעה השנייה היא דעת התוס' [שם].

וכתב הדרך אמונה [ס"ק מ"ו] דבזמן הזה לא שייך כלל חזרת שבטים על אדמתן, שאין אנו בקיאים ביחוס שבטים, ואף אם היינו יודעים כיון דלעתיד לבא תתחלק חלוקה חדשה, בטלה חלוקה ראשונה, ואי אפשר לנהוג יובל בזמן הזה.

דף י'

מיימוניות ולפי"ז אין צריך לומר שגוף המצווה הוא ריבוי האכילה והשתיה ודוק.

ופירות נטיעה זו אסורין עד ט"ו בשבט אם לערלה ערלה ואם לרבעי רבעי...

להלכה נפסק כדעת רבי יוסי ור"ש לקמן [ע"ב], שזמן לקיטת הנטיעה הוא שתי שבתות וצריך י"ד יום לקליטה, ול' יום כדי שתעלה שנה, ואז עולה לו לשנה לגבי ערלה.

כתב הטור [יו"ד סימן רצ"ד] "ולאחר ראש חדש תשרי של שנה רביעית, כל הפירות שיחנטו בו קודם ט"ו בשבט יש להם גם כן דין ערלה, אף שנגמרים אח"כ, לא שנא היו שלשה שנים שלימים ערלה, כגון שנטע משה עשר באב ואילן, לא שנא היו מקוטעים כגון שנטע מקודם י"ו באב עכ"ל הטור.

והב"י הביא בשם הר"ן [ב ע"ב ד"ה והא דאמרין] שכתב, "והא דאמרין ופירות נטיעה זו אסורים עד חמשה עשר בשבט, איכא מאן דאמר דדוקא נטיעה שהקלנו עליה בתחילתה, שעלו לה שלשים יום לשנה תמימה, ולפיכך מחמירין עליה בסופה, להמשיך שנתה עד חמשה עשר בשבט שהוא ראש השנה לאילן, והיינו דאמר פירות נטיעה זו, דמשמע דוקא זו, וכן דעת הרמב"ם בפרק תשיעי מהלכות מעשר שני ונטע רבעי [ה"ט - י"א] אבל הר"ז"ה [שם דף י ע"א] כתב שכך הדין בכל נטיעה, ואפילו באותה שלא הקלנו עליה בתחלתה, וכי קאמר ופירות נטיעה זו היינו לומר שהנטיעה שהיא גורמת לה איסור ערלה היא מושכתה עד חמשה עשר בשבט. ופלוגתא היא בירושלמי והכי מסתברא, משום דהא מילתא בטעמא תליא, ולא משום חומרא בעלמא. והיינו טעמא דמילתא, דכיון דאילן גדל על רוב מים של שנה שעברה, וכל שהוא חונט בין תשרי לט"ו בשבט היינו מחמת יניקת מים שלפני ראש השנה, ומאותה יניקה חנטו פירות הללו, ולפיכך הרי הן כאילו חנטו קודם תשרי, דחנטה זו משרף שלפני תשרי הוא. וכיון דהיינו טעמא דמילתא ליכא לאיפלוגי בין נטעה שלשים יום לפני ראש השנה או פחות מכן עכ"ל הר"ן. וכתב הב"י שמדברי הראב"ד נראה שסובר כדעת הרמב"ם. והרא"ש [הל' ערלה סימן י'] כתב שמתוך לשון רש"י, משמע ג"כ כדעת הרמב"ם. והרא"ש לא הכריע בזה והטור סתם כדעת הר"ז"ה.

עוד כתב הב"י בשם הרא"ש, "יראה דהאידינא אין שום חנטה באילן קודם ט"ו בשבט, ולכן אין נזהרין בערלה אלא לג' שנים" ע"כ.

ובשו"ע [יו"ד סימן רצ"ד סעיף ד'] כתב, "ג' שנים הללו אינם נמנים מיום ליום, אלא הולכים בהם אחר שנות העולם שהוא מתחיל מתשרי, ואם נתעברה נתעברה לערלה ולרבעי. ופעמים שאינו אלא שתי שנים ומ"ד יום, ופעמים שהם יתרים על ג' שנים. כיצד, נטע מקודם ט"ז באב, שנשאר עדיין מ"ד יום עד ר"ח תשרי, כיון שהגיע ראש חודש תשרי, עלתה

ג וכוונתו למה שכתב רש"י בסוגיין [ד"ה ופירות] "לכן הועילו לה ג' שלפני ר"ה שממהר היתירה מט"ו בשבט ועד ר"ה" ומוכח מרש"י שמר"ה ועד ט"ו שבשבט היה מותר גם בלא שעלתה לה שנה ודוק.

לה שנה ומונה עוד שתי שנים. ואם נטע ביום ט"ז, ומיום ט"ז ואילך, מונה מראש חדש תשרי הבא ג' שנים שלמים. ולאחר ראש חודש תשרי של שנה רביעית, כל הפירות שיחנטו בו קודם ט"ז בשבט יש להם גם כן דין ערלה, אף על פי שנגמרים אח"כ. והנחנטים בו מט"ז בשבט של שנה רביעית עד ט"ז בשבט של שנה חמישית, נקראים רבעי. ולאחר ט"ז בשבט של שנה חמישית הם חולין גמורים".

וכתב הש"ך [ס"ק י'], דהטעם שאם חנטו קודם ט"ז בשבט יש להם דין ערלה, הוא משום שאילן גדל על רוב המים של שנה שעברה, וכל שהוא חונט קודם ט"ז בשבט בידוע שגדל מחמת יציקת המים שלפני ר"ה.

עוד העיר שם הש"ך על מה שהשו"ע לא הזכיר את דברי הרא"ש שכתב בב"י, שהאידנא אין חנטה באילן קודם ט"ז בשבט, ולכן אין נזהרין בערלה אלא ג' שנים.

ותירץ הש"ך לפי מ"ש המע"מ שדברי הרא"ש שייכים רק לדעת הר"ה שסובר שבכל פירות צריך להמתין עד ט"ז בשבט. אבל לדעת רש"י והרמב"ם, שרק בפירות שעלתה להם שנה קודם ר"ה צריך להמתין עד ט"ז בשבט, אבל אם נטעם בפחות מל' יום קודם ר"ה שלא עלתה להם שנה א"צ להמתין עד ט"ז בשבט, א"כ לעולם לא משכחת לה שצריך להמתין יותר מג' שנים, ואף אם האילן יחנטו קודם ט"ז בשבט אם עלו לו ג' שנים שלימות, א"צ להמתין עד ט"ז בשבט. ולפי"ז כיון שהשו"ע סובר שדעת הרמב"ם ורש"י עיקר, לא הוצרך להזכיר את דברי הרא"ש, אלא שהקשה על זה דעדיין צריך את דברי הרא"ש על אופן שנטע אילן מתשרי עד ט"ז בשבט, וכתב דאפשר שאין הדרך ליטע אילנות אחרי ראש השנה.

עוד כתב השו"ע [שם סעיף ה'] "הא דאמרינן שלאחר ר"ח תשרי של שנה רביעית, כל הפירות שחנטו קודם ט"ז בשבט יש להם גם כן דין ערלה, אף על פי שנגמרים אח"כ, דוקא בנטיעה שהקלנו עליה בתחלתה שכיון שעברו עליה מ"ד יום עלתה לה שנה, לפיכך החמירו עליה בסופה, הא לאו הכי, לא. וי"א דלא שנא ע"כ.

ומבואר שהשו"ע תופס לעיקר כדעת רש"י והרמב"ם דאם נטע פחות ממ"ד יום קודם ר"ה שלא עלתה לה שנה, אין צריך להמתין עד ט"ז בשבט.

ובש"ך [ס"ק י"א] כתב, שאפי' אם נטעו הרבה יותר ממ"ד יום קודם ר"ה, ואפי' קודם ט"ז בשבט, יש להחמיר שלא לאכול מפירותיו עד ט"ז בשבט של השנה הרביעית, כיון שעלתה לו שנה קודם ראש השנה, ורק אם נטעו פחות ממ"ד יום קודם ר"ה, היקלו הרמב"ם והשו"ע.

אין נוטעין ואין מבריכין ואין מרכיבין שלשים יום קודם ר"ה ואם נטע או הבריך או הרכיב יעקור...

כתב הרמב"ם [פ"ג מהל' שמיטה ויובל הי"א], "אף בזמן הזה אין נוטעין אילנות, ואין מרכיבין, ואין מבריכין, ערב שביעית, אלא כדי שתקלוט הנטיעה ותשהה אחר הקליטה ל' יום קודם ר"ה של שביעית, וסתם קליטה שתי שבתות, ודבר זה אסור לעולם מפני מראית העין, שמא יאמר הרואה בשביעית נטעו, נמצאת אומר שהנטע או המבריך או המרכיב ערב שביעית קודם ר"ה, במ"ד יום יקיים, פחות מכן יעקור, ואם לא עקר הפירות מותרין, ואם מת קודם שיעקור מחייבין את היורש לעקור" עכ"ל.

ומבואר מדברי הרמב"ם שהאיסור שישתמש ל' יום קודם ראש השנה אינו משום דין תוספת שביעית, שהרי בזמן הזה שאין בהמ"ק קיים קיי"ל דאין נוהגת תוספת שביעית, אלא משום שלא עלתה לו שנה לשנות ערלה, וישראל מונין את שנות הערלה, ויאמרו שבשביעית נטע, ולכן אסור ליטע אילן מ"ד יום קודם ר"ה. וטעם זה מבואר בגמ' [גיטין דף נ"ג ע"ב נד ע"א] והרמב"ם פסק כטעם זה.

אולם כתב הדרך אמונה [ס"ק פ"ד], שדעת התוס' והר"ן שבזמן הזה מותר ליטע אילן עד ראש השנה, דלא קיי"ל כטעם דמונין.

ומותר לקיימן בשביעית...

הקשה הר"ן היאך מותר לקיימן בשביעית, הא נקלטו בתוספת שביעית, ותירץ בשם ר"ת שקליטה ונטיעה בתוספת שביעית מותרת, דרך חרישה אסורה בתוספת שביעית משום שכל חורש בערב שביעית מועילה חרישתו לשביעית, ואף שגם כשנטע בערב שביעית מועילה חרישתו לשביעית, אין בזה איסור כיון שכל האילנות גדלים בשביעית, ואם תאסור בזה יהיה אסור ליטע אילן לעולם, כיון שיגדל בשביעית, ולכן העיקר הוא רק שלא ישריש בשביעית. ולכן הגמ' חילקה לגבי אורז ודוחן בין השרישו לפני ר"ה, להשרישו אחרי ר"ה, ולא חששה לתוספת שביעית.

אין נוטעין ואין מבריכין ואין מרכיבין...

הקשה הר"ן, דכאן מבואר שנוהג ערלה בהברכה והרכבה, ובספרי תניא ונטעתם כל עץ מאכל פרט למבריך ומרכיב, ותירץ דלגבי הברכה אם נפסק אסור דהוא כנטיעה חדשה, ואם לא נפסק מותר, ואפילו אם לא נפסק יש אופן שאסור אם ממשיך לינוק ממנו, ואם לא ינוק ממנו מותר, והדרך לדעת את זה הוא שאם ינוק ממנו הופך עליו שלא יהיו לכיוון האילן שממנו ינוק, וסימנך האי מאן דאכיל דלאו דיליה בהית לאיסתכולי ביה.

ולגבי הרכבה תירץ שמה שכתוב בספרי שאין בו ערלה, הוא באופן שמרכיב אילן באילן הנטוע למאכל, דכיון שנהגה ערלה בראשון, שהרי הוא אילן למאכל, השני בטל לגביו, דילדה שסיבכה בזקנה בטלה, ואפי' אם מרכיב באילן שלא עברו עליו ג' שנים, אין צריך להמתין ג' שנים לשני, אלא כיון שעברו על האילן שהרכיב בו ג' שנים סגי. ומה שמבואר

אולם האליה רבה הכריע שאם לא ראה מקודם את האילן אם פרחים לא הפסיד הברכה, וכן משמע בביאור הגר"א, שאפי' אם גדל הפרי לא הפסיד הברכה. אולם אם כבר גדל הפרי עד שראוי לברך עליו שהחיינו, משמע מהפמ"ג והחיי אדם ששוב אין כדאי לברך ברכה זו.

ואם ראה אילן עם פרחים ולא בירך, וראה שוב, ועדיין לא גדלו הפירות, יוכל לברך [משנ"ב ס"ק ה'].

לילה המשומר ובא מן המזיקין...

כתב הרמ"א [סימן תפ"א סעיף ב'], נוהגים שלא לקרות על מטתו רק פרשת שמע ולא שאר דברים שקורין בשאר לילות כדי להגן כי ליל שימורים הוא מן המזיקין.

דף י"ב

ירק הנאגד משיאגד ושאינו נאגד משימלא את הכלי...

כתב רש"י משיאגד הוי גורנו למעשר ואסור לאכול ממנו עראי עד שיעשר.

וכן כתב הרמב"ם [פ"ג מהל' מעשר ה"ט], "הירק הנאגד משיאגד, אם אינו אוגד, משימלא את הכלי, אם אינו ממלא, הרי זה אוכל עראי עד שילקט כל צרכו".

וכתב הדרך אמונה [שם ס"ק פ"ג], "משיאגד את כל האגודות שדעתו לאוגדן עתה, אז הוי גמר מלאכה למעשר, ואף שהן ע"ג קרקע ודעתו להניחן בכלי נגמרו באגודתן אף שלא נתנן בכלי עדיין, אבל אם נתנן בכלי לפני שאגדן לא נגמר מלאכתו עדיין, כיון שדעתו לאגדן".

ליקט ירק ערב ראש השנה עד שלא תבא השמש...

כתב השו"ע [יו"ד של"א סעיף נ"ז] "אין תורמין מפירות שנה זו על פירות שנה שעברה, ולא מפירות שנה שעברה על פירות שנה זו; ואם תרם, אינה תרומה, שנאמר: שנה שנה (דברים יד, כב). ליקט ירק ערב ר"ה עד שלא בא השמש, וחזר וליקט אחר שבא השמש, אין תורמין מזה על זה, שזה חדש וזה ישן. וכן אם ליקט אתרוג בערב ט"ו בשבט עד שלא בא השמש, וחזר וליקט אתרוג אחר משבאה השמש, אין תורמין מזה על זה, מפני שאחד בתשרי ראש השנה למעשרות תבואה וקטניות וירקות, וט"ו בשבט ר"ה למעשרות האילן" ע"כ. והוא לשון הרמב"ם [פ"ה מהל' תרומות ה"א].

המודר הנאה מחבירו לשנה מונה שנים עשר חודש מיום ליום...

כתב השו"ע [יו"ד סימן ר"כ סעיף ו'] היה עומד בתוך השנה, או קודם לה, ואמר: השנה זו, אסור עד תשלום השנה ומותר ביום ר"ה, ושנה זו מונים מתשרי, שאפילו אם עומד בכ"ט באלול, כיון שהגיע תשרי, מותר.

כאן שיש ערלה בהרכבה, הוא במרכיב אילן באילן שנטעו לקורות ולעצים, שבזה דנים את הראשון כמי שלא נהגה בו ערלה, ועכשיו מתחיל למנות ערלה מחדש או במרכיב אילן מאכל באילן סרק, אלא שזה אסור לעשות משום כלאים.

אולם עכשיו אין נוהגים בחו"ל ערלה בהרכבה והרכבה, ופירש הרמב"ן שהטעם הוא, משום שדעת ראב"י שהמברך והמרכיב אינו חוזר מעורכי המלחמה, משום שאינו בכלל נוטע, וה"ה שאין בו ערלה משום שאינו בכלל נוטע, ואף שבא"י מחמירים בזה דלא כראב"י, מ"מ בחו"ל קיי"ל דכל המיקל בארץ הלכה כמותו בחו"ל.

ולענין רבעי, כתב הר"ן שדעת התוס' והרז"ה שאינו נוהג בחו"ל אלא בכרם, ולא בשאר אילנות, כיון שיש בזה פלוגתא, וכל המיקל בארץ הלכה כמותו בחו"ל.

ודעת הרמב"ם [פ"י מהל' מאכלות אסורות], שאין רבעי נוהג כלל בחו"ל, ואין צריך פדיון, וכתב הר"ן שכן מוכח מהירושלמי [מעשר שני פ"ה].

ורב אחאי גאון כתב שהסובר שרבעי נוהג רק בכרם סובר שאינו נוהג בגפן יחידית רק בכרם, אולם דעת הרמב"ן שנוהג גם בגפן יחידית כדין כלאי הכרם.

דף י"א

האי מאן דנפק ביומי ניסן וחזי אילני מלבבוי אומר ברוך שלא חיסר בעולמו כלום...

כתב הטור [סימן רכ"ו], "ואם איחר עד אחד שגדלו פירות לא יברך עוד" ע"כ.

וכתב הב"י דדברי טעם הם, אבל המרדכי כתב דאם לא ראה עד שגדלו הפירות צריך לברך כך.

ובשו"ע [שם] כתב "היוצא בימי ניסן וראה אילנות שמוציאין פרח, אומר בא"י אמ"ה שלא חיסר בעולמו כלום, וברא בו בריות טובות ואילנות טובות ליהנות בהם בני אדם, ואינו מברך אלא פעם אחת בכל שנה ושנה, ואם איחר לברך עד אחר שגדלו הפירות, לא יברך עוד.

ובמשנה ברורה [ס"ק א'] כתב, שמה שכתב השו"ע ביומי ניסן, אורחא דמילתא נקט שכן דרך ארצות החמים לבלב האילנות, אבל ה"ה אם היה בחודש אחר.

עוד כתב המשנ"ב [ס"ק ב'], דדוקא אם ראה אילנות שמוציאין פרח, אבל אם מוציאין עלים אינו מברך. ואף בפרחים שמברך הוא רק באילן מאכל, שמזה הפרח עתיד להתגדל פרי, אבל באילן סרק אינו מברך.

ועל מ"ש השו"ע דאם איחר לברך עד אחר שגדלו הפירות לא יברך, כתב המשנ"ב [ס"ק ד'], שבב"י משמע שאפי' אם לא ראה כלל מקודם אבד הברכה, כיון שכבר גדלו הפירות.

עוד כתב [שם סעיף ז'] אמר שנה אחת או שנה סתם אסור מעת לעת ע"כ.

והנה בגמ' כתוב מונה שנים עשר חודש מיום ליום ומשמע שאינו אסור מעת לעת, אלא מיום ליום, וכן כתב המרומי שדה, והשו"ע כתב דאסור מעת לעת וצ"ע.

התבואה והזיתים משיביאו שליש...

כתב השו"ע [יו"ד סימן של"א סעיף ט"ו], התבואה והזיתים שלא הביאו שליש, פטורים מתרומה ומעשרות. ומנין יודע, כל שזורעה ומצמחת, בידוע שהביאה שליש.

דף י"ג

כל מדות חכמים כן הוא בארבעים סאה הוא טובל בארבעים סאה חסר קורטוב אינו יכול לטבול...

כתב הב"י [יו"ד ריש סימן ר"א], דהרשב"ץ כתב בשם אחד מהמחברים, דשיעור קורטוב הוא משקל דינר, והוא אחד משמונה בשמינית שבבולג, וכתב עליו הב"י ולי נראה דקורטוב הוא לאו דווקא, אלא אפילו פחות מקורטוב, כל שחסרו ארבעים סאה אפילו כל שהוא, פסול.

דאמר שמואל הכל הולך אחר גמר פרי...

והלכה כדעת שמואל שבאורז ודוחן פרגין ושומשמין הולכין אחרי גמר פרי, ומבואר ברמב"ם [פ"ד מהל' שמיטה ויובל ה"ט], שזהו רק בד' מינים אלו, אבל בשאר מיני קטניות אזלינן בהם בתר עונת המעשרות, אולם ברש"י כאן [ד"ה אישתמיטה], משמע שבכל הקטניות הולכים אחר גמר פרי. [ועיין חזון איש מעשרות סימן א' ס"ק י"א].

כתב הרמב"ם [פ"ד מהל' שמיטה ויובל ה"א] "האורז והדוחן והפרגים והשומשמין ופול המצרי שזרעו לזרע הולכין בהן אחר גמר פרי, אם נגמר פרים קודם ר"ה הרי אלו מותרין בשביעית כפירות ששית, ואם נגמרו אחר ר"ה אף על פי שהשרישו קודם ר"ה, הרי אלו אסורים משום ספיחים. עכ"ל.

דף ט"ז

נהגו העם בחרובין כרבי נחמיה...

מבואר בגמ' בסמוך שנהגו כרבי נחמיה רק לגבי מעשרות דרבנן, אבל לגבי שביעית שהיא דאורייתא, אזלינן ביה בתר חנטה כשאר אילנות.

וכתב הרמב"ם [פ"א מהל' מעשר שני ה"ג] "והחרובין אף ע"פ שחנטו פירותיהן קודם ט"ו בשבט, מתעשרין להבא, הואיל ומתעשרות מדברי סופרים, יראה לי שאין הדברים אמורין אלא בחרובי צלמונה וכיוצא בהן שאין ראויין למאכל רוב האדם, והן הן שמתעשרות מדברי סופרים, אבל שאר החרובין יראה לי שהן כשאר פירות האילן".

והראב"ד השיג על הרמב"ם, שבגמ' לא חילקו בין חרובין לחרובין, אלא בין שביעית למעשרות. ועוד הקשה שלפי דבריו שבגמ' מיירי בחרובין שאינם ראויין למאכל רוב אדם, מה הקשו מבנות שוח שראויות למאכל רוב אדם. ועוד כתב הראב"ד שחרובי צלמונה פטורין לגמרי ממעשרות ואפי' מדרבנן. ולכן כתב הראב"ד שמה שאמרו בגמ' שחרובין דרבנן הוא בחרובין רגילים, והמעשרות שלהם מדרבנן, משום שכל מה שאינו דגן תירוש ויצהר הוא דרבנן, והטעם שנשתנו משאר פירות האילן שהולכים בהם אחרי לקיטה הוא, משום שרוב העולם אין רצין אחריהן כשאר פירות, אלא מניחין אותם באילן הרבה, ולפיכך לא נחשבו בעיניהם עד שעת לקיטה. והוסיף הראב"ד שזהו דווקא היכא שנהגו כן, אבל היכא שלא נהוג לא נהוג, והולכים בהם אחרי חנטה כשאר אילנות.

ובכס"מ ביאר דעת הרמב"ם, שסובר שכל הדומה לדגן תירוש ויצהר חייב במעשרות מן התורה, ולכן הוצרך לומר שהגמ' שאומרת שחרובין דרבנן הוא בחרובין הצלמונים, אולם הראב"ד סובר שרק דגן תירוש ויצהר הוא מדאורייתא.

כי אתא רבין אמר רבי יוחנן אתרוג בת ששית שנכנסה לשביעית אפילו כזית ונעשית ככר חייבין עליה משום טבל...

זמני אילן ירק ואתרוג

כתב השו"ע [יו"ד של"א סעיף קכ"ה], "באחד בתשרי הוא ראש השנה למעשר תבואה וקטניות וירקות. ובט"ו בשבט, הוא ראש השנה למעשר האילנות. כיצד, תבואה וקטניות שהגיעו לעונת המעשרות לפני ראש השנה של שלישית, אף על פי שנגמרו ונאספו בשלישית, מפרישין מהן מעשר שני. וכן פירות האילן שבאו לעונת המעשרות קודם ט"ו בשבט של שלישית, אף על פי שנגמרו ונאספו אח"כ בסוף שנה שלישית, מתעשרין לשעבר ומפרישין להם מעשר שני. וכן אם באו לעונת המעשרות קודם ט"ו בשבט של רביעית, אף על פי שנגמרו ונאספו ברביעית, מפרישין מהם מעשר עני. ואם באו לעונת המעשרות אחר ט"ו בשבט, מתעשרין להבא" ע"כ.

עוד כתב השו"ע [שם סעיף קכ"ו] "הירק, בשעת לקיטתו עישורו, כיצד, אם נלקט ביום ר"ה של שלישית, אף על פי שבא לעונת המעשרות ונגמר בשניה, מפרישין ממנו מעשר עני. ואם נלקט ברביעית, מעשר שני. וכן האתרוג, בלבד משאר פירות האילן, הרי הוא כירק והולכין אחר לקיטתו, בין למעשר בין לשביעית. כיצד, אם נלקט בשלישית אחר ט"ו בשבט, מפרישין ממנו מעשר עני אף על פי שנגמרה בשניה. וכן אם נלקט ברביעית קודם ט"ו בשבט, מפרישין ממנו מעשר עני. נלקט בחמישית אחר ט"ו בשבט, מפרישין ממנו מעשר שני. ואף על פי שהולכין אחר לקיטתו, אתרוג בת ששית שנכנסה לשביעית, אפי' היתה כזית ונעשית ככר, חייבת במעשרות".

וכתב הש"ך [ס"ק קמ"ג] דהטעם שהירק בשעת לקיטתו עישורו הוא, משום שהוא גדל על כל מים, ויונק לחות בכל עת עד שלוקטין אותו.

עוד כתב [ס"ק קמ"ה], דהטעם שאתרוג כירק הוא משום שהוא דר באילנו משנה לשנה ויונק בכל עת.

והא דאתרוג שחנט בשישית ונלקט בשביעית אזלינן ביה בתר חנטה, כתב הש"ך [ס"ק קמ"ו], שהוא משום שלענין שביעית דין האתרוג באילן דאזלינן ביה בתר חנטה, ואין בו דין שביעית, וממילא נותנים עליו דיני השישית.

שיטת הרמב"ם בדין אתרוג

כתב הרמב"ם [פ"א מהל' מעשר שני הלכה ה-ו] "וכן האתרוג בלבד משאר פירות האילן, הרי הוא כירק, והולכין אחר לקיטתו בין למעשר בין לשביעית, כיצד אם נלקט בשלישית אחר ט"ו בשבט, מפרישין ממנו מעשר עני, אף על פי שנגמרה בשנייה, וכן אם נלקט ברביעית קודם ט"ו בשבט מפרישין ממנו מעשר עני, נלקט ברביעית אחר ט"ו בשבט מפרישין ממנו מעשר שני" עוד כתב "ואף ע"פ שהולכין אחר לקיטתו, אתרוג בת ששית שנכנסה לשביעית, אפילו היתה כזית ונעשית ככר חייבת במעשרות".

ולענין שביעית כתב הרמב"ם [פ"ד מהל' שמיטה ויובל ה"ב], "הירק בשעת לקיטתו, והאתרוג אפילו היה כפול קודם ר"ה ונעשה ככר בשביעית חייב במעשרות כפירות ששית, ואפילו היה ככר בששית הואיל ונלקט בשביעית הרי הוא כפירות שביעית, ומתעשר כפירות ששית להחמיר".

ונמצא שאתרוג שחנט בשישית ונלקט בשביעית מתעשר כפירות שישית ונוהג בו קדושת שביעית.

וביאר הכס"מ [שם], שדעת הרמב"ם שיש להסתפק באתרוג אם הולכים בו בתר חנטה או בתר לקיטה, בין לענין מעשרות ובין לענין שביעית.

ולפי דבריו גם אתרוג שחנט בשביעית ונלקט בשמינית נוהג בו קדושת שביעית דאזלינן ביה לחומרא בתר חנטה, ומתעשר מעשר שני כשנה ראשונה דאזלינן ביה לחומרא בתר לקיטה כיון שספוקי מספק"ל. וכן פסק האור לציון [שביעית פ"ב תשובה ט'] והוסיף שם שגם לענין הפקר אין להיכנס לפרדס חבירו ולקחת משם אתרוגים שחנטו בשישית ונלקטו בשביעית ואתרוגים שחנטו בשביעית ונלקטו בשמינית שיש בהם ספק אם של שביעית ואף אם השאיר בעל השדה את כל שדהו פתוחה שהרי אינם אלא ספק הפקר והרי זה ספק גזל.

אולם דעת החזון איש [שביעית סימן ז' סק"י סימן י"ד ס"ק ט"ז סימן כ"ז סק"ו], שהרמב"ם תפס לעיקר שהולכים באתרוג בתר חנטה לענין שביעית, ומן הדין שאתרוג שחנט בשישית ונלקט בשביעית אין בו קדושת שביעית, וחייב במעשרות, וחכמים החמירו ליתן בו קדושת שביעית, ורק באתרוג שחנט בשישית ונקלט בשביעית החמירו בזה, אבל אתרוג שחנט

בשביעית ונלקט בשמינית לגמרי אזלינן ביה בתר חנטה, ויש בו קדושת שביעית ואינו מתעשר.

ודעת הראב"ד, ורש"י, ותוס', והגר"א, שאף אתרוג שחנט בשישית ונלקט בשביעית הולכים בו אחר חנטה לגמרי, ואין בו קדושת שביעית כלל ורק לענין קביעת מעשר שני ומעשר עני אזלינן באתרוג בתר לקיטה. [וביאר כל זה היטב בדרך אמונה שם ס"ק פ"ו וס"ק צ"א].

וכתב החזו"א [שביעית סימן ז' ס"ק ט"ז], ולענין תפוז ולימון ושאר פירות הדר שמשקין אותן כמו אתרוג, וגם הן משתוין בבנין הפרי, ובחילוק חלקיהן וקרומיהן, ופריין משקה נוזל מופקד בקרום המקיפו יש להסתפק בהן אולי הם מין אתרוג, ולכן צריך לעשרן ב' מעשרות, בין שניה הנכנסת לשלישית, ובין שלישית הנכנסת לרביעית, וצריך להתנות ולפדות המעשר שני, וליתן לעניים.

אולם האור לציון [שביעית פ"ב תשובה ט'] כתב, שיש להקל בזה, שהרי גם החומרא באתרוג היא מספק, והבו דלא להוסיף עלה.

דף ט"ז

בארבעה פרקים העולם נדון בפסח על התבואה בעצרת על פירות האילן בראש השנה כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון שנא' היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם ובחג נידונין על המים...

הקשה הר"ן, שהרי בראש השנה אדם נידון על כל מאורעותיו, ובכלל זה גם על תבואותיו ופירותיו, וא"כ אינו נידון בג' זמנים אלו, ותירץ שיש חילוק בין הדין בג' זמנים אלו לדין בראש השנה, שהדין בג' זמנים אלו הוא דין על כל העולם כמה תבואה תהיה בו, וכן על זה הדרך בשאר הדברים, ולכן אמרה תורה לציבור שיביאו דברים אלו בזמנים אלו שמרצין על כל אחד בזמנו. והדין בראש השנה הוא דין פרטי על כל אדם ואדם כמה יהיה חלקו בדברים אלו.

כתב הר"ן דהראיה שנידונים בד' פרקים אלו היא, ממה שאמרה תורה הביאו לפני עומר בפסח, ושתי הלחם בעצרת, ונסכו לפני מים בחג. ומוכח שבזמנים אלו העולם נידון על אלו הדברים, ולפיכך צוה הקדוש ברוך הוא להביאן כדי שיתברכו.

אולם כתב הר"ן, שטעם זה לא שייך לגבי ראש השנה, דבשלמא פסח הוא זמן תבואה, ועצרת הוא זמן פירות האילן, והחג הוא זמן הגשמים, אבל האדם למה ר"ה הוא זמנו.

וכתב הר"ן שלדעת ר"א שבתשרי נברא העולם, אין זה העולם אלא האדם, כי העולם נברא בכ"ה אלול, והאדם נברא באחד בתשרי שהוא היום השישי לבריאת העולם, וחטא בעץ הדעת ביום שנברא, ועמד לדין ויצא בדימוס, ולכן האדם נידון בראש השנה יותר מבשאר ימים, דאיתא במדרש שאמר

הקב"ה לאדם הראשון זה סימן לבנין כשם שעמדת לפני בדין ביום זה ויצאת בדימוס, כך עתידין בני להיות עומדין לפני ביום זה ויוצאין בדימוס.

ומטעם זה יש בשמים מזל מאזניים בחודש זה.

ולדעת רבי יהושע שבניסן נברא העולם, כתב הר"ן דהטעם שהאדם נידון בר"ה הוא, כיון שבחודש הוקבע יוה"כ ליום ריצוי וסליחה, רצה הקב"ה שהאדם יהיה נידון בר"ה, ויהיו הבנוניים תלויין ועומדין עד יוה"כ שהוא יום כפרה. והוסיף עוד שאפשר שמר"ה כבר התחיל הקב"ה להתרצות למשה, וגמר הריצוי היה ביוה"כ. וכתב הר"ן שקי"ל כרבי יהושע לגבי ר"א שבניסן נברא העולם.

וכתב שבברצלונו וגלילותיה נהגו לקום באשמורת הבוקר מכ"ה באלול, כיון שסברי שהלכה כר"א שבתשרי נברא העולם, והיינו האדם. ואילו בגירונ"ה נהגו שלא לקום באשמורת עד ראש השנה, משום שסוברים שהלכה כר"י שבניסן נברא העולם. ומכל מקום יש שנהגו לקום באשמורת באחד באלול, ויש סמך למנהגן לפי שבו התחילו מ' יום שנתרצה הקב"ה למשה.

כל שנה שאין תוקעין לה בתחילתה מרעין לה בסופה...

כתבו התוס' והר"ן בשם הבה"ג, שזה לא מיירי בדאיכלע בשבת, אלא בדאיתליד אונסא, וכן כתב הטור [או"ח סימן תקפ"ה].

א"ר כרסופדאי א"ר יוחנן שלשה ספרים נפתחין בר"ה אחד של רשעים גמורין ואחד של צדיקים גמורין ואחד של בינוניים צדיקים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים רשעים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה בינוניים תלויין ועומדין מר"ה ועד יוה"כ זכו נכתבין לחיים לא זכו נכתבין למיתה...

כתבו התוס', שהדין האמור כאן הוא לעולם הבא, שבוה מי שהוא צדיק נחתם לחיים, ומי שהוא רשע נחתם למיתה, אבל לחיי העוה"ז לפעמים צדיקים נחתמין למיתה, ורשעים נחתמין לחיים, וכמ"ש ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו.

והר"ן כתב בשם בשם רבי ישעיה הזקן מטראני, ובשם הרמב"ן בשער הגמול, שהדין כאן הוא לחיי העולם בזה, אלא שצדיקים ורשעים שבכאן אין הפירוש שיש להם רוב זכויות או רוב עוונות, אלא צדיקים היינו שהם זוכים בדין זה, ולפעמים גם אדם רשע שעוונותיו מרובין מזכויותיו, זוכה בדין, כיון שיש לו זכות, ומשלמים לו על זכותו בעולם הזה, וכן אדם צדיק שזכויותיו מרובין מעוונותיו, נמצא רשע בדין העוה"ז ונחתם למיתה, כיון שיש לו עוון ונפרעין ממנו בעוה"ז.

אולם מ"ש להלן שלש כתות ליום הדין הוא צדיקים ורשעים ממש.

תניא, בית שמאי אומרים שלש כתות הן ליום הדין אחת של צדיקים גמורין ואחת של רשעים גמורין ואחת של בינוניים...

כתבו התוס', שיום הדין הוא כשיחיו המתים, כדמוכח קרא, ואף על פי שכבר נדונו אחר מיתתן בגן עדן או בגיהנם מפני הנפש, עדיין יהיה דין אחר אם יזכו לחיי העולם הבא שהוא קיים לעולם, ויש שכבר קבלו דינם בגיהנם, ומתוך כך שמא יזכו. וכ"כ הר"ן, שיום הדין הוא תחיית המתים.

אולם הרמב"ם [פ"ג מהל' תשובה הלכה ג'] כתב "וכשם ששוקלין זכויות אדם ועוונותיו בשעת מיתתו, כך בכל שנה ושנה שוקלין עוונות כל אחד ואחד מבאי העולם עם זכויותיו, ביום טוב של ראש השנה, מי שנמצא צדיק נחתם לחיים, ומי שנמצא רשע נחתם למיתה, והבינוני תולין אותו עד יום הכפורים, אם עשה תשובה נחתם לחיים, ואם לאו נחתם למיתה" עכ"ל.

ומבואר שדעתו שיום הדין הוא בשעת מיתתו של אדם, ודלא כפירוש תוס' והר"ן וכ"כ שם הלח"מ.

חייב אדם לקבל פני רבו ברגל...

הרמב"ם [פ"ה מהל' ת"ת ה"ז] פסק דין זה וז"ל "וחייב אדם להקביל פני רבו ברגל" ע"כ. אולם דין זה לא הוזכר בטור ובשו"ע, וביאר הנודע ביהודה [מהדו"ת או"ח סימן צ"ד] שמצוות הקבלת פני רבו ברגל הוא כעין מצוות הקבלת פני השכינה, ובקידושין [דף לג ע"ב] אמרינן שלא יהיה כבודו מרובה מכבוד שמים, ולכן בזמן המקדש שהייתה מצוות ראיית פנים בעזרה נוהגת, גם מצוות קבלת פני רבו ברגל הייתה נוהגת, אבל בזמן הזה שאין בית המקדש קיים, ואין מצוות הקבלת פני שכינה נוהגת, גם מצוות הקבלת פני רבו ברגל אינה נוהגת.

ומה שהרמב"ם הביא דין זה, הוא משום שדרך הרמב"ם להביא גם דינים ששייכים בזמן המקדש, והטור והשו"ע שלא הביאו דין זה הוא משום שאינם מביאים דינים שאינם שייכים בזמן הזה. ומכל מקום אף שאינו חיוב נכון לעשות כן. ובשערי תשובה [או"ח סימן תקכ"ט ס"ק ד'] הביא את דברי הנודע ביהודה.

והערוך לנר הקשה על הנודע ביהודה מסוכה [דף כו ע"ב] שהלך ר' אלעאי להקביל פני רבו רבי אליעזר בלוד, ור' אלעאי היה לאחר החורבן, ומוכח שגם לאחר החורבן איכא מצווה בהקבלת פני רבו. וכן יש להקשות עוד מסוכה [דף י"ב ע"ב] דרב חסדא ורבה בר רב הונא איקלעו לבי ריש גלותא, ואמרו אנן שלוחי מצווה אנן ופטורין מן הסוכה, ופרש"י שהוא משום שחייב אדם להקביל פני רבו ברגל ומוכח שהמצווה היא אף בזמן שאין בהמ"ק קיים.

ולכאורה נראה, שגם מהרמב"ם מוכח שהמצווה היא גם בזמן הזה, כי אם היה דעתו שרק בזמן שבהמ"ק קיים איכא מצווה, היה לו לפרש דבריו, וסתימת הרמב"ם שגם בזמן הזה איכא מצוות הקבלת פני רבו ברגל.

חייב אדם לטהר את עצמו ברגל...

דין זה הביאו הרמב"ם [הלכות טומאת אוכלין פרק טז ה"י] וז"ל "כל ישראל מוזהרין להיות טהורים בכל רגל מפני שהם נכונים ליכנס במקדש ולאכול קדשים, וזה שנאמר בתורה ובנבלתם לא תגעו ברגל בלבד, ואם נטמא אינו לוקה, אבל בשאר ימות השנה אינו מוזהר" עכ"ל.

השערי תשובה [או"ח סי' תקכ"ט ס"ק ד'] הביא שבספר בית הלל [יו"ד סימן שע"ב] הקשה על מה שהשמיטו הפוסקים דין זה, והביא שבשו"ת יד אליהו [סימן ס"ח] כתב שאינו נוהג בזמן הזה. ודייק כן מהרמב"ם הנ"ל שכתב שהטעם שחייב לטהר עצמו הוא כדי להיות מוכן להיכנס למקדש ולאכול בקדשים, וא"כ בזמן הזה שטעם זה אינו שייך, אינו חייב לטהר עצמו.

דף י"ז

וב"ה אומרים ורב חסד מטה כלפי חסד...

הרא"ש [סימן ה'] סיכם את הסוגיא שיש שישא חילוקים בדין העולם הבא.

א. צדיקים גמורים נכתבין נחתמין לאלתר לחיי העוה"ב.

ב. בינונים וליכא בכלל עונותיהן עוון פושעי ישראל בגופן, ורב חסד מטה כלפי חסד.

ג. בינונים ויש בכלל עונותיהן עוון פושעי ישראל בגופן, יורדין לגיהנם ומבצבצין ועולין, ומשמעות דבריו שאינם צריכים להמתין י"ב חודש.

ד. רובן עונות ואין בכלל עונותיהן עוון פושעי ישראל בגופן, יורדין לגיהנם, ונידונים בה י"ב חדש, ואחר שסבלו את דינם י"ב חדש באין לחיי העוה"ב.

ה. רובן עונות ויש בכלל עונותיהם עוון פושעי ישראל בגופן, יורדין לגיהנם, ונידונים בה י"ב חדש, לאחר י"ב חדש גופן כלה ונשמתן נשרפת, ורוח מפזרתן תחת כפות רגלי הצדיקים.

ו. הצדוקים והבייתוסים והמסורות, יורדין לגיהנם, ונידונים בה לדורי דורות.

ומבואר מדעת הרא"ש [בחלוקה השלישית והרביעית] שסובר שבינונים ויש בהם עוון פושעי ישראל בגופן, מבצבצין ועולין מיד, ואינם צריכים להמתין י"ב חודש, ורשעים שיש בהם רוב עונות ואין בהם עוון פושעי ישראל בגופן, גרועים יותר שצריכים לקבל את דינם י"ב חודש. וטעמו נראה דכיון שרובם עונות רשעים מיקרו, מה שאין כן פושעי ישראל בגופן והם בינונים אין להם דין רשעים להיות נידונים י"ב חודש אלא בינונים ומבצבצין ועולין.

אולם הרי"ף כתב, "אבל אם בכלל מחצה עונותיהם עוון פושעי ישראל בגופן, יורדין לגיהנם, ונידונין בו י"ב חודש,

לאחר י"ב חודש מצפצפין ועולין" ע"כ. משמע שסובר שגם בינונים שיש בהם עוון פושעי ישראל בגופן צריכים להמתין י"ב חודש, ולפי"ז דינם כדין מי שיש לו רוב עונות ואין בו עון של פושעי ישראל בגופן, ודינם שוה. ולפי"ז אין ו' חלוקות אלא ה' חלוקות ודוק. והעיר בזה בהגהת חוות יאיר על הרי"ף, והביא שבדפו"ר ליתא ברי"ף שנידונין בו י"ב חודש אלא שמצפצפין ועולין, ואפשר לפרשו כהרא"ש שעולין מיד.

ומדברי הרמב"ם מבואר שסובר כמושנ"ת בדעת הרי"ף, דבינונים ויש בהם עוון פושעי ישראל בגופן, וכן מי שיש בו רוב עונות ואין בו עוון פושעי ישראל בגופן, דינם שווה. שכתב [פ"ג מהל' תשובה ה"ה] וז"ל "הבינונים, אם היה בכלל מחצה עונות שלהן שלא הניח תפילין מעולם, דנין אותו כפי חטאו, ויש לו חלק לעולם הבא, וכן כל הרשעים שעונותיהן מרובים דנין אותן כפי חטאיהם, ויש להן חלק לעולם הבא עכ"ל. ומבואר שדעתו שדין שניהם שוה שנידונים כפי חטאם והיינו י"ב חודש [שהרי בדין רשעים שעונותיהן מרובין מפורש בגמ' שנידונין י"ב חודש והרמב"ם השווה דינם].

קרקפתא דלא מנח תפילין...

הרי"ף גורס דפושעי ישראל בגופן הוא קרקפתא דלא מנח תפילין מעולם, וכ"כ הרמב"ם [שם]. אולם הרא"ש כתב שבספרים לא נמצאת גירסא זאת, אלא קרקפתא דלא מנח תפילין, ומשמע שאפילו אם ביטל מצוות תפילין פעם אחת, ולא עשה תשובה, הוא בכלל פושעי ישראל בגופן.

וכתב הרא"ש בשם ר"ת, דפושעי ישראל בגופן הוא הנמנע מתפילין בשביל שהמצוה בזויה עליו, שאומר מה תועלת יש ברצועות הללו. אבל אם ירא להניח תפילין משום דבעי גוף נקי, והוא ירא שמא לא יזהר בקדושה ובטהרה, אף על גב דעבירה היא, דבקל יכול ליהזר בשעת קריאת שמע ותפלה, מ"מ לא מיקרי בהכי פושעי ישראל בגופן.

קרקפתא דלא מנח תפילין...

כתב הר"ן דלאו דוקא הוא, אלא הוא הדין לשאר מצות עשה שבגופו שלא קיימן מעולם, כגון שלא קרא קריאת שמע, ולא בירך על המזון אחריו מעולם.

וכתב עוד, ותניא במכילתא העוסק בתורה פטור מן התפילין, ואפשר דטעמא דמלתא משום דהעוסק במצוה פטור מן המצוה א"נ שהעוסק בתורה אינו צריך אות שדברי תורה הן עליו לאות. גם התוס' [ד"ה קרקפתא] הביאו מכילתא זו.

ושפירשו מדרכי ציבור...

ד ויש להעיר בטעם הראשון של הר"ן שהרי ידוע דמפסיקין מתלמוד תורה בשביל לקיים מצווה שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים ולא אומרים בזה העוסק במצווה פטור מן המצווה וצ"ע.

רש"י כתב שלא גרסין ליה, וגרסין מי שפירשו מדרכי ציבור כגון המינין והמסורות והוא דבר אחד. אבל הרי"ף גרס כן, וכן הוא דעת הרמב"ם, שכתב [פ"ג מהל' תשובה ה"א] "הפורש מדרכי ציבור, אע"פ שלא עבר עבירות אלא נבדל מעדת ישראל ואינו עושה מצות בכללן ולא נכנס בצרתם ולא מתענה בתעניתם אלא הולך בדרכו כאחד מעמי הארץ וכאילו אינו מהן אין לו חלק לעולם הבא" והו"ד בר"ן.

רבי יוסי ב"ר חנינא אמר נושא שנאמר נושא עוון ועובר על פשע תנא דבר רבי ישמעאל מעביר ראשון ראשון וכן היא המדה אמר רבא ועוון עצמו אינו נחקק דאי איכא רובא עונות מחשיב בהדיהו...

מפרש"י מבואר שמפרש שאם יש לו רוב עוונות ביחד עם עם העון הראשון, אין הקב"ה מטה כלפי חסד, ומטה כלפי חסד הוא כשיש לו מחצה עוונות ומחצה זכויות, והוא בינוני, הקב"ה מכריעו לכף זכות על ידי שמעביר את העון הראשון, ונמצא רובו זכויות.

והרי"ף כתב ב' פירושים בסוגיא זו [כפירוש הר"ן בדבריו], אשר העולה מתוך הפירוש הראשון שג' העונות הראשונות של האדם, אינם נחשבות כלל, ואפילו שאם נספרם יהיה רוב עונות, ובלעדיהם יהיה מחצה על מחצה, הקב"ה מטה כלפי חסד.

והעולה מתוך הפירוש השני של הרי"ף, שאף אם יש רוב עוונות רק עם העון הראשון, הוא בכלל רשע. ומעביר ראשון ראשון הוא רק בדאיכא מחצה עוונות ומחצה זכויות, והוא על דרך פרש"י.

וכתב הר"ן שדעת הרמב"ם כפירוש זה, וז"ל הרמב"ם [פ"ג מהל' תשובה הלכה ה'] "בשעה ששוקלין עונות אדם עם זכויותיו, אין מחשבין עליו עון שחטא בו תחלה, ולא שני, אלא משלישי ואילך, אם נמצאו עונותיו משלישי ואילך מרובין על זכויותיו, אותם שתי עונות מצטרפים ודינן אותו על הכל, ואם נמצאו זכויותיו כנגד עונותיו אשר מעון שלישי ואילך, מעבירים כל עונותיו ראשון ראשון, לפי שהשלישי נחשב ראשון שכבר נמחלו השנים, וכן הרביעי הרי הוא ראשון, שכבר נמחל השלישי וכן עד סופן, במה דברים אמורים ביחיד שנאמר הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר, אבל הצבור תולין להן עון ראשון שני ושלישי, שנאמר על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו, וכשמחשבין להן על דרך זה, מחשבין להן מרביעי ואילך עכ"ל. וזהו כפירוש הראשון שהביא הרי"ף.

והראב"ד השיג על הרמב"ם, וכתב שהרמב"ם ערבב דברים נפרדים, שלפי שראה בראש השנה, ורב חסד מטה כלפי חסד, ותנא דבי ר"י מעביר ראשון ראשון, וכך היא המדה, וראה ביומא רבי יוסי ברבי יהודה אומר אדם חוטא פעם ראשונה ושנייה ושלישית מוחלין לו, רביעית אין מוחלין לו. סבר בדעתו שהן ענין אחד, והן רחוקים מאד דההיא דרבי ישמעאל היא ליום הדין הגדול, ולהציל הבינונים מגיהנום

כדברי בית הלל, ואין שם זכר למחילת עון. אבל הא דרבי יוסי ברבי יהודה בעולם הזה, ובתחלת מעשיו של אדם מימי עונשו ואילך, שחטא הראשון והשני והשלישי שיזדמנו לידו, אם עשה מהם תשובה אף על פי שהם מן החמורים שצריכין יסורין ויוה"כ למרק, אלו הראשונים אינן צריכין שהם מחולין לגמרי.

ומשמע מלשון הראב"ד, שבמדת מעביר ראשון ראשון, אין נמחלים העוונות, ורק מועיל מה שהקב"ה מעביר ראשון ראשון להצילו מגהינם. [ואפשר שנענש עליהם בעוה"ז].

מעביר ראשון ראשון וכך היא המדה...

פירש הרי"ף, וזו היא המדה וזו היא המדה המנויה בדרכי ה', וזהו פירוש מדה שישית של שלשה עשר מדות שבפרשת ויעבור, "ורב חסד" בית הלל אומרים מטה כלפי חסד.

וכתב הר"ן, שיש לדייק מדבריו שאינו מונה את ה', ה', בשתי מידות, אלא במידה אחת. וכן הוא דעת רבינו ניסים גאון, והטעם משום שה' הראשון הוא רק סיפור דברים, ויקרא ה', שה' הוא הקורא. ולפי"ז נוצר חסד לאלפים הם ב' מידות, לאלפים הוא משום שמדה טובה מרובה ממידת פורענות.

נדעת ר"ת דשני שמות הראשונים שתי מדות הן, וכמ"ש בגמ' אני הוא קודם שיחטא, ואני הוא לאחר שיחטא וישוב.

והרא"ש הקשה על פירוש רבינו ניסים גאון, דלמה למיכתב ויקרא ה', הא כתיב ויעבור ה' על פניו, ועל זה קאי ויקרא, ומה לו להזכיר השם אחרי ויקרא. ועוד הקשה דנוצר חסד בלא לאלפים אינו מדה, דאפילו הרעה הוא נוצר עד רבעים, וכל המדות מדות ויתור הם. ועוד הוכיח ממה שהמנהג בישראל שהחזן אומר ויעבור ה' על פניו ויקרא, והקהל מתחילין ה' ה' אל רחום וחנון וגו', ולדעת רבינו ניסים גאון היה החזן צריך לומר ויעבור ה' על פניו ויקרא ה', ולקהל להתחיל ה' אל רחום וגו'.

והקרבן נתנאל [אות ג'] כתב, שקושיית הרא"ש שנוצר חסד בלא לאלפים אינה מדה, קשה גם לשיטת האריז"ל, שאינו מונה כלל את שם ה' ב"ג מידות, ומחלק את ארץ אפים לב' מדות, ארץ אף לצדיקים, וארץ אף לרשעים, ואת נוצר חסד לאלפים לב' מדות.

אמר רבא כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו...

כתב הר"ן, שת"ח שמבזים אותו צריך להקפיד בלבו כל זמן שלא פייסוהו, משום כבוד התורה, וכדאיתא ביומא [דף כב ע"א], כל ת"ח שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו ת"ח. והקשה הר"ן מהא דאיתא במגילה [דף כח ע"א], מימי לא עלתה עמי קללת אדם על מטתי, כי הא דמר זוטרא חסידא כי הוה סליק לפורייה, הוי שרי ומחיל לכל דמצערן ליה, ומשמע דאע"ג דלא פייסוהו מחיל. ותירץ ב' תירוצים.

א. על צער שציערוהו ראוי למחול, ועל בזיון אין ראוי למחול. ב. אם ביזוהו בצנעא, צריך למחול, ואם בפרהסיא אינו צריך למחול. וכתב הר"ן שכפירוש זה מבואר ברמב"ם [פ"ו מהל' ת"ת הי"ג].

דף י"ה

והכתיב דרשו ה' בהמצאו התם ביחיד הכא בציבור ביחיד אימת אמר רבה בר אבוןה אלו עשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים.

בפשטות מבואר בגמ' שהמעלה של עשרת ימי תשובה, שאף שגזר דין של יחיד אינו נקרא אחרי שנתחם, בעשרה ימים שבין ר"ה ליוהכ"פ, נקרא.

והרמב"ם [פ"ב מהל' תשובה ה"ו] כתב, "אף על פי שהתשובה והצעקה יפה לעולם, בעשרה הימים שבין ראש השנה ויום הכפורים היא יפה ביותר, ומתקבלת היא מיד, שנאמר דרשו ה' בהמצאו, במה דברים אמורים ביחיד, אבל צבור כל זמן שעושים תשובה וצועקים בלב שלם הם נענין, שנאמר כה' אלהינו בכל קראנו אליו" עכ"ל.

ויש להעיר שהרמב"ם לא הזכיר כלל שהגזר דין נקרא בעשרה ימים אלו. ונראה שהרמב"ם מפרש שעיקר מעלת עשרה ימים אלו היא שהתשובה והצעקה מתקבלת בהם מיד, וממילא נקרא הגזר דין. וכן נראה מהפסוק שהובא בגמ' "דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב" דלא נזכר שם כלל שהגזר דין נקרא.

ומה שכתב הרמב"ם "תשובה" ו"צעקה" נראה שמפרש שדרשו ה' – הוא תשובה, קראוהו – הוא צעקה.

על ששה חודשים השלוחין יוצאין ... על אלול מפני ראש השנה ...

דעת רש"י, שהשלוחין מודיעים מתי התחיל אלול, ובני הגולה עושים ר"ה ביום שלושים לאלול, ואע"פ שיש להם ספק שמא יעברוהו ב"ד, אין חוששין לספק זה, אלא הולכים אחרי רוב השנים שחודש אלול אינו מעובר.

אולם הרמב"ם [פ"ג מהל' קידוש החודש ה"ט] כתב, "על ששה חודשים היו שלוחים יוצאין, על ניסן מפני הפסח, על אב מפני התענית, ועל אלול מפני ראש השנה, כדי שישבו מצפין ביום שלשים לאלול, אם נודע להם שקדשו ב"ד יום שלשים נוהגים אותו היום קדש בלבד, ואם לא נודע להם נוהגים יום שלשים קודש ויום אחד ושלשים קודש, עד שיבואו להם שלוחי תשרי עכ"ל. ומבואר שיש להחמיר מספק, ולנהוג ר"ה ב' ימים, ביום ל' וביום ל"א. והלחם משנה העיר, שדברי הרמב"ם הם דלא כרש"י שסובר שעושין ר"ה רק ביום ל'.

יש גזירת המלכות צום אין גזירת המלכות ואין שלום רצו מתענין רצו אין מתענין...

הר"ן כתב, דהא דאמרין הכא דשאר צומות חוץ מתשעה באב ברצו תליא מילתא, מסתבר שאפילו אם הורגלו להתענות בהם לא אמרין שקיבלו עליהם לחובה, ויש להוכיח כן מקושיית הגמ', וליפקו נמי אתמוז וטבת, ומשמע שהורגלו להתענות בהם, ואפ"ה מסקינן דרצו אין מתענין. אולם הביא שהרמב"ן בספר תורת האדם [אבילות ישנה ק"א] כתב דרצו אין מתענין היינו רצו רוב ישראל והסכימו שלא להתענות. ועכשיו כבר רצו ונהגו להתענות, לפיכך אסור ליחיד לפרוץ גדרם, וכל שכן בדורות הללו שיש גזירה בישראל, הלכך חייבין הכל להתענות מדברי קבלה ותקנת נביאים.

עוד כתב הרמב"ן, שמעיקר הדין כל הד' צומות אסורין ברחיצה, ובסיכה, ובנעילת הסנדל, ובתשמיש המטה. וכן צריך להפסיק בהם מבעוד יום, ואין אוכלים בהם גם בלילה, דכל דתקון נביאים כעין דאורייתא תקון, והאריך להוכיח כן.

ומה שהיום אין נוהגים בחומרות אלו בד' תעניות, הוא משום שכיון שנהגו להתענות ולא נהגו לחומרות הללו, משמע שמעיקרא לא רצו אלא להתענות בהם בלבד, ולא רצו לנהוג באלו החומרות, וכיון שד' צומות אלו תלויין ברצו, הרשות בידם.

והטור [סימן תקנ"ג] פסק כדברי הרמב"ן.

והרמב"ם [פ"ה מהל' תעניות ה"ה] כתב, "ונהגו כל ישראל בזמנים אלו להתענות. ע"כ ומשמע שדעתו כדעת הרמב"ן שכיון שנהגו להתענות חייבין להתענות, וכן כתב שם המגיד משנה וכמבואר בב"י.

והשו"ע [סי' ק"ג סעיף א'] כתב "הכל חייבים להתענות ארבע צומות הללו, ואסור לפרוץ גדר". ועוד כתב [שם סעיף ב'] "צומות הללו חוץ מט' באב, מותרים ברחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה, ואין צריך להפסיק בהם מבעוד יום. וכתב המ"א [ס"ק ג'] בשם הש"ל, שהטעם הוא לפי שהיא גזירה שאין רוב הציבור יכול לעמוד בה, ולכן בעל נפש יחמיר בכולן כמו בט"ב, חוץ מחליצת מנעל שלא יהא כחוכא ואטלולא, ומכל מקום בליל טבילה לא יפרוש מאשתו. וכן כתב המשנ"ב [ס"ק ו'], והוסיף בשער הציון [ס"ק ט'], שהטעם להחמיר בזה הוא על פי דברי הרמב"ן שכתב שיש ב' טעמים לחובת ד' תעניות אלו, האחד משום שקיבלו עליהם לחובה, והשני משום שיש גזירות של הגויים, ולכן לא חשיב כעת שלום, וחייבים להתענות בו מדינא. ולפי הטעם השני יש להחמיר גם ברחיצה וסיכה נעילת הסנדל ותשמיש המטה, כיון שמדינא דברים אלו נאסרו גם בד' תעניות, דכשיש גזירה אין האיסור תלוי בקבלה שנאמר דלא קיבלו עליהם חומרות אלו.

דף י"ט

כאן בחנוכה ופורים כאן בשאר יומי...

מבואר דמגילת תענית בטלה בשאר ימים, ורק בחנוכה ופורים לא בטלה.

שהוא התוספת, ואח"כ על אדר שני ישלחו עוד פעם להודיע מפני הפורים, ואז יודיעום אם היה אדר ראשון חדש מלא או חסר.

דף כ'

מאיימין על העדים על החודש שנראה בזמנו לעברו ואין מאיימין על העדים על החודש שלא נראה בזמנו לקדשו...

רש"י פירש שמאיימין לעברו הוא שאע"פ שהעדים ראו את החודש יחרישו, ולא יאמרו שראו, ואין מאיימין לקדשו שאם לא ראו אין מאיימין אותן להעיד שקר שראו.

ומשמע לפי"ז שהחילוק הוא, שלעבר את החודש אין העדים צריכים לשקר אלא לשתוק ולא לספר שראו, ולקדש את החודש צריכים העדים להעיד שקר.

עוד כתב רש"י שמאיימין עליהם לעברו הוא כדי שלא יתחברו שבת ויוה"כ.

אולם הרמב"ם פירש סוגיא זו בדרך אחרת שכתב [פ"ג מהל' קידוש החודש ה"ו – י"ז] "בית דין שישבו כל יום שלשים ולא באו עדים, והשכימו בנשף ועברו את החדש כמו שבארנו בפרק זה, ואחר ארבעה או חמשה ימים באו עדים רחוקים, והעידו שראו את החדש בזמנו שהוא ליל שלשים, ואפילו באו בסוף החדש, מאיימין עליהן איום גדול ומטריפים אותם בשאלות ומטריחין עליהן בבדיקות ומדקדקין בעדותן ומשתדלין בית דין שלא יקדשו חדש זה הואיל ויצא שמו מעובר, ואם עמדו העדים בעדותן ונמצאת מכוונת והרי העדים אנשים ידועים ונבונים ונחקרה העדות כראוי, מקדשין אותו, וחוזרין ומונין לאותו החדש מיום שלשים הואיל ונראה הירח בלילו, ואם הוצרכו בית דין להניח חדש זה מעובר כשהיה קודם שיבואו אלו העדים מניחין, וזה הוא שאמרו מעברין את החדש לצורך, ויש מן החכמים הגדולים מי שחולק בדבר זה ואומר לעולם אין מעברין את החדש לצורך הואיל ובאו עדים מקדשין ואין מאיימין עליהן. יראה לי שאין מחלוקת החכמים בדבר זה אלא בשאר החדשים חוץ מניסן ותשרי, או בעדי ניסן ותשרי שבאו אחר שעברו הרגלים, שכבר נעשה מה שנעשה ועבר זמן הקרבנות וזמן המועדות, אבל אם באו העדים בניסן ותשרי קודם חצי החדש מקבלין עדותן ואין מאיימין עליהן כלל, שאין מאיימין על עדים שהעידו על החדש שראוהו בזמנו כדי לעברו. אבל מאיימין על עדים שנתקלקלה עדותן והרי הדבר נוטה שלא תתקיים העדות ויתעבר החדש, מאיימין עליהן כדי שתתקיים העדות ויתקדש החדש בזמנו, וכן אם באו עדים להזים את העדים שראוהו בזמנו קודם שיקדשוהו בית דין הרי אלו מאיימין על המזימין עד שלא תתקיים ההזמה ויתקדש החדש בזמנו" עכ"ל.

ומבואר שהרמב"ם מפרש הא דמאיימין על העדים לעבר את החודש, דמייירי כשלא באו בזמנם אלא לאחר שכבר עיברו את החודש. וכתב הלח"מ שדעת הרמב"ם שדווקא בזה

כתב הטור [סי' תקע"ג] "הלכתא בטלה מגילת תענית, שכל הימים הכתובים במגילת תענית שלא להתענות בהם מותר להתענות בהם, חוץ מבחנוכה ופורים. וכתב הראב"ד דדוקא יחיד יכול להתענות בהן, אבל צבור אסורין לגזור תענית בהן, ואפי' לפנייהם ולאחריהם נמי אסור" ע"כ.

וכתב הב"י שדברי הראב"ד הובאו ברא"ש [תענית סימן כ"ד], ובר"ן [שם ז ע"א], אולם הר"ן דחה דבריו מהא דאיתא בסוגיין שגזרו תענית בחנוכה, ואמר להו ר"א צאו והתענו על מה שהתעניתם, ופשטין מזה שלא בטלה מגילת תענית, ומוכח שלדעת האומר דבטלה מגילת תענית מותר אף לגזור בו תענית בציבור. וכן המנהג שלא כדברי הראב"ד, ותמה הב"י על מה שהטור ורבינו ירוחם [נתיב י"ח ח"א קס"ג] הביאו את דברי הראב"ד ללא חולק.

ובשו"ע [סימן תקע"ג סעיף א'] כתב "הלכתא בטלה מגילת תענית, וכל הימים הכתובים בה מותר להתענות בהם, וכל שכן לפנייהם ולאחריהם, חוץ מבחנוכה ופורים שאסור להתענות בהם בעצמם, אבל לפנייהם ולאחריהם מותר עכ"ל. ומדסתם ולא הזכיר את דברי הראב"ד שאסור לגזור בהם תענית, משמע דפוסק כמ"ש בב"י בשם הר"ן שאף תענית ציבור מותר לגזור בהם.

ומשום רבינו אמרו לעולם אחד מלא ואחד חסר עד שיודע לך שהוקבע ר"ח בזמנו...

פרש"י דאחד מלא ואחד חסר דוקא קאמר ראשון מלא והשני חסר. וכן כתב הרמב"ם [פ"ח מהל' קידוש החודש ה"ה] "סדר החדשים המלאים והחסרים לפי חשבון זה כך הוא תשרי לעולם מלא, וחדש טבת לעולם חסר, ומטבת ואילך אחד מלא ואחד חסר על הסדר, כיצד טבת חסר שבט מלא, אדר חסר ניסן מלא, אייר חסר סיון מלא, תמוז חסר אב מלא, אלול חסר, ובשנה המעוברת אדר ראשון מלא ואדר שני חסר" ע"כ.

וכתב בספר שקל הקודש [ס"ק י"ד], דאע"ג דלפי"ז נמצא שיש ב' חודשים שסמוכים זה לזה שהם מלאים, שבט ואדר ראשון, לא חשו לזה, דרצו דאדר הסמוך לניסן יהא לעולם חסר, לפי שאדר הראשון הוא חודש העיבור, ואדר השני במקומו עומד והוא חסר כתמיד.

וכל הדברים אלו הם כשמקדשים את החודש לפי החשבון, אבל כשקידשו ע"פ הראיה היה לעיתים מלא, ולעיתים חסר, וכמ"ש הרמב"ם [פ"ד מהל' קידוש החודש ה"ז] וז"ל "... רצו תשעה ועשרים יום, רצו שלשים יום, שחדש העיבור הרשות לבית דין להוסיפו מלא או חסר לאנשים הרחוקים שמודיעין אותם, אבל הם לפי הראיה הם עושים אם מלא אם חסר" ע"כ.

וכתב השקל הקודש [ס"ק קכ"א] דרוצה לומר רצו כותבין כ"ט יום רצו ל' יום, ואין בזה קפידא כי כולן יודעין שזה תלוי בעדים שיבואו ויקדשו ע"פ הראיה, והכוונה על אדר ראשון

והרמב"ם [פ"ג מהל' קידוש החודש ה"ב] כתב "עדים שראו את החדש, הרי אלו הולכין לבית דין להעיד, ואפילו היה שבת, שנאמר אשר תקראו אותם במועדם, וכל מקום שנאמר מועד דוחה את השבת, לפיכך אין מחללין אלא על ראש חדש ניסן ועל ראש חדש תשרי בלבד מפני תקנת המועדות, ובזמן שבית המקדש קיים מחללין על כולן מפני קרבן מוסף שבכל ראש חדש שהוא דוחה את השבת".

והלח"מ דייק מדברי הרמב"ם שכתב "לפיכך אין מחללין" דמדאורייתא אין מחללין את השבת על כל הראשי חדשים, רק על חודשים שיש בהם מועדות, ואף שר"ח איקרי מועד בפרשת פנחס, מכל מקום כיון שבפסוק אלא מועדי ה' לא נזכר ראש חודש, מעמידים את הפסוק בפרשת פנחס שר"ח נקרא מועד, רק בזמן שבהמ"ק קיים, ולכן התורה חילקה את תשרי וניסן משאר הר"ח, משום שבתשרי וניסן מחללין אף בזמן שאין בהמ"ק קיים.

מאיימין עליהם לעבר את החודש, כיון שכבר הוחזק כחודש מעובר, אבל אם באו בזמנם, אין מאיימין עליהם לעבר את החודש. וכן מ"ש הרמב"ם שאם העדים העידו לקדש את החודש, וראו שנתקלקלו או שבאו להזימם, מאיימין עליהם כדי שיתקדש החודש, הוא דוקא כשכבר קידשו את החודש, שבוה מאיימין עליהם שלא לבטל את מה שקידשו.

דף כ"א

על שני חודשים מחללין את השבת על ניסן ועל תשרי שבהן שלוחין יוצאין לסוריא ובהן מתקנין את המועדות וכשהיה בית המקדש קיים מחללין אף כל כולן מפני תקנת הקרבן...

כתבו רש"י [ד"ה שבהן] ותוס' [ד"ה על] שמדאורייתא מחללין על כל החודשים את השבת ומשום שגם ר"ח איקרי מועד, ומדרבנן אין מחללין אלא על ניסן ועל תשרי, ובזמן שבהמ"ק קיים מחללין על כולן מדאורייתא.